

**NODAVLAT TIJORAT TASHKILOTI MANSABDOR SHAXSINING
MANSABDORLIK JINOYATLARI UCHUN JAVOBGARLIK ASOSLARI**

Akramova Muazzam Turdikul qizi

O'zbekiston Respublikasi Odil sudlov akademiyasi doktoranti,

ISFT instituti o'qituvchisi

Telefon: +998 97 011 76 18

E-mail: akramovam@isft.uz

Annotasiya

Ushbu maqolada nodavlat tijorat tashkilotlarida faoliyat yurituvchi mansabdor shaxslarning xizmat mavqeini suiste'mol qilish bilan bog'liq jinoyatlari va ularning huquqiy javobgarlik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida nodavlat tijorat tashkilotlaridagii "mansabdor shaxs" tushunchasining o'ziga xos xususiyatlari, xususiy tijorat tashkilotlarida korrupsiyaga qarshi kurashishning jinoiy-huquqiy jihatlar va O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining tegishli moddalari (xususan, 192¹¹-modda) qo'llanilishi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, nodavlat tashkilotlarida boshqaruv tartibiga qarshi jinoyatlarning oldini olish va qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: *Nodavlat tijorat tashkiloti, mansabdor shaxs, javobgarlik, xizmat mavqeini suiste'mol qilish, tijorat poraxo'rliqi, korrupsiya, Jinoyat kodeksi.*

Jinoyatning subyektini ular bajaradigan funksiyalar mazmuni bo'yicha aniqlashning ahamiyati shundaki, bu ularni tijorat yoki boshqa tashkilotning boshqa xodimlaridan ajratishning eng samarali usuli hisoblanadi. Ularning turlarining xilma-xilligi, tashkiliy-huquqiy shakllari va mulkchilik shakllaridagi farqlar tufayli bunday tashkilotlarda boshqaruv funksiyalarini bajara oladigan shaxslar doirasi cheksizdir va ularning to'liq ro'yxatini tuzishning iloji yo'q. Biroq, asarda muallif shaxsning rasmiy lavozimi va vakolatlariga qarab ularning taxminiy doirasini belgilanadi.[1]

S.Gulyamovning fikricha, Jinoyat kodeksi 8-bo'limining "Mansabdor shaxs" tushunchasiga o'zgartirish kiritib, masofaviy boshqaruv va IT-platfomalar orqali qaror qabul qiluvchi shaxslarni (masalan, platforma administratorlari, elektron hamyon boshqaruvchilari) ham ushbu subyektlar qatoriga aniq kiritish lozim.[2]

Tijorat va boshqa tashkilotlarda xizmat manfaatlariga qarshi jinoyatlarni tijorat va notijorat tashkilotlarida boshqaruv funksiyalarini bajaruvchi shaxslar tomonidan qonunda maxsus ko'zda tutilgan, ushbu shaxslarga berilgan rasmiy vakolatlarni suiste'mol qilish, ushbu tashkilotlardagi boshqaruv munosabatlariga tajovuz qilish va zarar yetkazish bilan bog'liq ijtimoiy xavfli harakatlar deb tan oladi.[3]

Korrupsiya va mansabdorlik jinoyatlarining oldini olish maqsadida yirik nodavlat tijorat tashkilotlarida korrupsiyaga qarshi komplayens-nazorat tizimini joriy etishni qonuniy majburiyat sifatida belgilash lozim. [4]

Xizmat tushunchasi boshqaruv tushunchasi bilan o'zaro bog'liq - bu qarorlarni qabul qilgan shaxsning nazorati ostida tashkiliy qarorlarni qabul qilish va ularni amaliy amalga oshirish jarayoni hisoblanadi.[5]

Jinoyat qonunchiligini tahlil qilib, muallif mansabdor shaxslarning paydo bo'lishi ijtimoiy-iqtisodiy va jinoyat-huquqiy omillarga asoslangan degan xulosaga keladi. Ular bozor iqtisodiyotining shakllanishi, barcha mulkchilik shakllari o'rtasida tenglikning o'rnatilishi, turli mulkchilik shakllariga asoslangan tijorat va boshqa tashkilotlarning tashkil etilishi va shunga mos ravishda ushbu tashkilotlarda mansabdor shaxslar toifasidan farqli ravishda rasmiy vazifalarni bajaradigan yangi toifadagi shaxslarning paydo bo'lishi bilan bog'liq.

Mansabdor shaxslarning jinoyat xususiyatlarini aniqlashda quyidagilar asos sifatida olinadi: uning subyektini, obyektiv jihatini, obyektini va subyektiv jihatini tavsiflovchi xususiyatlar. Bu ketma-ketlik mansabdor shaxslarning ushbu elementlardagi ifodalanish darajasining katta yoki kichikligi bilan belgilanadi.[6]

Qonunchilik tuzilmasi mantig'iga asoslangan tijorat va boshqa tashkilotlarda xizmat ko'rsatish manfaatlari, umumiy obyekt sifatida iqtisodiyot manfaatlarining elementi bo'lgan jinoyat-huquqiy himoyaning o'ziga xos ob'ekti hisoblanadi.

Qonuniylik tijorat va boshqa tashkilotlardagi boshqaruv faoliyatining asosiy huquqiy sifati sifatida bunday faoliyat quyidagilarni anglatadi:

- birinchidan, amaldagi qonunchilikka to'g'ridan-to'g'ri zid kelmasligi kerak;
- ikkinchidan, tijorat va notijorat tashkilotlarining o'zlarini yaratish va faoliyat yuritish maqsadlariga mos kelishi kerak.

Agar tijorat yoki boshqa tashkilotda boshqaruv funktsiyalarini bajaruvchi shaxs o'z harakatlari bilan ushbu tashkilot xodimi bo'lgan fuqaroga zarar yetkazsa, uni yuridik shaxsga yetkazilgan zarardan ajratish uchun ushbu zararining xususiyatini aniqlash kerak.

Iqtisodiy jinoyatchilikni aniqlashda uchta asosiy yondashuvni ajratib ko'rsatishadi: qonunchilik, idoraviy va ilmiy. Bu yondashuvlar tijorat va boshqa tashkilotlarda oq yoqali jinoyatchilikni aniqlashda ham qo'llaniladi. Biroq, ushbu yondashuvlarning birortasini sof shaklda qo'llash samarali bo'lishi ehtimoldan yiroq. Tijorat va boshqa tashkilotlarda ham iqtisodiy, ham oq yoqali jinoyatchilikni aniqlash uchun keng qamrovli ilmiy-qonunchilik yondashuvi taklif qilingan. Bu yondashuv samaraliroq va maqbulroq ko'rinadi, chunki:

a) iqtisodiy (oq yoqali-iqtisodiy) jinoyatlarning jinoiy-huquqiy ta'rifi ushbu harakatlarni kriminologik baholashda hisobga olinishi mumkin va olinishi kerak;

b) integratsiyalashgan ilmiy-qonunchilik yondashuvi, bir tomondan, qonunchilik qarorining maqsadga muvofiqligini ilmiy jihatdan baholashga imkon beradi, boshqa tomondan esa, qonun tuzilishi bilan unchalik qattiq bog'liqlikni ta'minlaydi;

c) davlat faoliyatini xabardor qilish uchun ko'rib chiqilayotgan jinoyat turini aniqlashga keng qamrovli ilmiy va qonunchilik yondashuvi zarur (bunday ma'lumotlar ushbu turdagi jinoyatchilikni bartaraf etish siyosatini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi);

d) iqtisodiy jinoyatchilikning kriminologik konsepsiyasi (tijorat va boshqa tashkilotlardagi rasmiy jinoyat) jinoyat statistikasi agentliklarining ayrim harakatlarni iqtisodiy sifatida qayd etishdagi o'rnini belgilashi kerak.

S.Karabayevaning fikricha, nodavlat tashkilotlarda mansabdorlik jinoyati uchun javobgarlik asosi bo'lgan "jiddiy zarar" (BHMning 30 baravari) miqdorini korxonaning aylanma mablag'i yoki ustav fondiga nisbatan foiz hisobida belgilash lozim. [7]

Ta'kidlanishicha, tijorat va boshqa tashkilotlardagi mansabdor shaxslarning jinoyatlarining xususiyatlari universal emas va nafaqat Jinoyat kodeksining 23-bobida ko'zda tutilgan jinoyatlarga, balki mansab vakolatini suiiste'mol qilish natijasida sodir etilgan boshqa jinoiy harakatlarga ham tegishli bo'lishi mumkin. Ba'zi jinoyatlar, masalan, notijorat tashkilotlari xodimlari tomonidan sodir etilgan jinoyatlar, faqat shartli ravishda iqtisodiy jinoyatlar sifatida tasniflanishi mumkin, bu esa ushbu harakatlarni Jinoyat kodeksining alohida bobida ajratib ko'rsatish bo'yicha qonunchilikning noto'g'ri qarorini ko'rsatadi. Bizning fikrimizcha, ular tijorat va boshqa tashkilotlar xodimlari tomonidan tegishli turdagi mansabdor shaxslarning suiiste'mol qilinishi natijasida bevosita zarar ko'rgan aniq ijtimoiy munosabatlarning xususiyatiga asoslanib, Jinoyat kodeksining turli bo'limlari va boblari bo'yicha tasniflanishi kerak edi.[8]

M.H.Rustamboevning fikricha, nodavlat tashkilot mansabdorining harakati ekologiya, aholi salomatligi yoki iste'molchilarning ommaviy huquqlariga zarar yetkazsa, jinoyat ishini qo'zg'atish uchun mulkdorning arizasi shart bo'lmagan tartibni (ommaviy ayblov tartibini) kuchaytirish lozim. [9]

B.H.Po'latovning fikricha, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga nodavlat tashkilot mansabdorlarining kichik hajmdagi suiste'molliklari uchun maxsus moddalar kiritish orqali jinoyat qonunchiligini liberallashtirish (dekriminalizatsiya) lozim.[10]

Xulosa sifatida aytish lozimki, Jinoyat Kodeksiga bir qator o'zgartirishlar kiritish lozim. Birinchidan, nodavlat tashkilot mansabdorining harakati ekologiya, aholi salomatligi yoki iste'molchilarning ommaviy huquqlariga zarar yetkazsa, jinoyat ishini qo'zg'atish uchun mulkdorning arizasi shart bo'lmagan tartibni (ommaviy ayblov tartibini) kuchaytirish lozim.

Ikkinchidan, Jinoyat kodeksi 8-bo'limining "Mansabdor shaxs" tushunchasiga o'zgartirish kiritib, masofaviy boshqaruv va IT-platfomalar orqali qaror qabul qiluvchi shaxslarni (masalan, platforma administratorlari, elektron hamyon boshqaruvchilari) ham ushbu subyektlar qatoriga aniq kiritish lozim.

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga nodavlat tashkilot mansabdorlarining kichik hajmdagi suiste'molliklari uchun maxsus moddalar kiritish orqali jinoyat qonunchiligini liberallashtirish (dekriminalizatsiya) lozim.

To'rtinchidan, Nodavlat tashkilotlarda mansabdorlik jinoyati uchun javobgarlik asosi bo'lgan "jiddiy zarar" (BHMning 30 baravari) miqdorini korxonaning aylanma mablag'i yoki ustav fondiga nisbatan foiz hisobida belgilash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Хорава А.В. Ответственность за злоупотребление полномочиями в коммерческих и иных организациях по уголовному праву России. Автореф.дисс...канд.юрид.наук. – Москва, 2008. – С.23.
- [2] Gulyamov S.S. "Raqamli iqtisodiyotda korporativ boshqaruvning huquqiy muammolari". – Toshkent: TDYU, 2022.
- [3] O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni 26-moddasi va ISO 37001 (Anticorruption Management Systems) xalqaro standarti.
- [4] [5] Д.Г.Долгих. Уголовная ответственность лиц, выполняющих управленческие функции в коммерческих и иных организациях. Автореф.дисс...канд.юрид.наук. – Екатеринбург, 2008. – С.13.
- [6] Е.В.Маслов. Проблемы уголовной ответственности за преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях. Автореф.дисс...канд.юрид.наук. – Ростов на-Дону, 2012. – С.13.
- [7] Karabaeva Y.S. "Nodavlat sektorda iqtisodiy jinoyatlar kvalifikatsiyasi". – Toshkent: "Adolat", 2019.
- [8] В.С.Изосимов. Теоретико-прикладной анализ служебных преступлений, совершаемых в коммерческих и иных организациях. Автореф.дисс...док.юрид.наук. – Нижний Новгород, 2004. – С.31.
- [9] Rustambayev M.H. "O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar". – Toshkent: 2021.
- [10] Po'latov B.X. "Jinoyat qonunchiligini liberallashtirish bosqichlari". – Toshkent: 2020.